

DOI No: <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1307>

Geliş Tarihi: 06.06.2018

Kabul Tarihi: 29.06.2018

TÜRK OCAĞI'NDA İRAN'A YÖNELİK PANTÜRKİST BİR KONFERANS VE BU KONFERANSIN AKİSLERİ

Dilşad YİRSUTİMUR*

Öz

Eski bir istihbarat subayı olan Ruşeni Bey, 20 Temmuz 1923'te Türk Ocağı'nda bir konferans verir. Pantürkist fikirlerin ve İran'ı tahkir eden ifadelerin geçtiği bu konferans, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından yeni bir düzen kurmaya çalışan Türkiye ve İran arasında kısa süreli bir gerginlik yaratmıştır. Ruşeni Bey'in Türk Ocağı'ndaki konuşması, İran'da tepki ile karşılanmış ve Pantürkizm fikrine bir derece olsun katkı sunmadığı gibi İran ulusal kimliğini öne çıkaran, Pantürkizm'i ve hatta Türk kimliğini kınayan söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu konferansa İran Hükümetinin verdiği resmi tepki neticesinde Türk Hükümeti olayın büyümesinin önüne geçmiştir. Makalede, Türk Ocağı konferansı, bu konferansa İran ve Türkiye'de verilen tepkiler ve İran'da Pantürkizm'in yarattığı tesir anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *İran, Pantürkizm, Ruşeni (Barkın) Bey.*

A Panturkist Conference On Iran At Türk Ocağı And Responses To This Conference

Abstract

Ruşeni Bey, a former intelligence officer, gave a conference on 20 July 1923 at the Türk Ocağı. Panturkist ideas and expressing insults to Iran of this conference has created a short-term tension between Turkey and Iran which are trying to establish a new order after the First World War. Ruşeni Bey's speech in the Türk Ocağı was met with reaction in Iran and not contributing the idea of Panturkism to a degree; it has led to the emergence of Iranian national identity, Panturkism and even discourses

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Öğrencisi.

condemning the Turkish identity. As a result of the official reaction of the Iranian government, the Turkish government overcame the event. In the article, Türk Ocağı conference, the conference's responses in Iran and Turkey and effects of Pan-Turkism in Iran, will be described.

Keywords: İran, Panturkizm, Ruşeni (Barkın).

Giriş

20 Temmuz 1923'de İran Sefaret binasının karşısında bulunan Türk Ocağı'nda İran üzerine bir konferans verilmiş ve bu konferans İran ve Türkiye'de tepkilere yol açmıştır. Konferansta konuşmacı olan Ruşeni (Barkın) Bey¹, Teşkilat-ı Mahsusa'da görev yapmış bir subaydır. II Meşrutiyet'in ilanından sonra 30 Temmuz 1908'de, "Küçük 31 Mart Vak'ası" olarak da adlandırılan Edirne Ayaklanmasında adına rastladığımız Ruşeni Bey, 1911 yılında Kars Şehbenderhanesi Kâtipliği görevinde bulunmuş, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından kısa bir süre sonra da Teşkilat-ı Mahsusa'nın Vilayet-i Şarkiye Masasında görevlendirilmiştir (BOA.BEO, 3844/288240; Tunaya, 2009:342; Yazıcı, 2012: 329-339). Birinci Dünya Savaşı esnasında ise Ömer Naci Bey ile beraber İran'ın Osmanlı Devleti yanında yer almasını sağlamak amacı ile İran coğrafyasında çalışmalar yapmak üzere görevlendirilen Ruşeni Bey, görev yerini terk ederek Bağdat'a gitmiş, burada tutuklanmış, nihayetinde Konya'ya sevk edilirken kaçması nedeni ile askerlik mesleğinden uzaklaştırılarak bir sene kalebent cezasına çarptırılmıştır (BOA. DH.ŞFR. 451/34; BOA. DH.ŞFR. 457/36; BOA. İHB.169/32). Ancak resmi olarak herhangi bir görevi olmamasına rağmen İran coğrafyasında Osmanlı ordusu ile birlikte çalışmış, İran ve Afganistan'da Osmanlı'nın etki alanı oluşturmasını sağlamak için Afgan Prensi ve İran Şah'ı Vekili ve Başkumandan Nizam es-Saltana'nın oğlu Mahmud Han'ı İstanbul'a getiren heyetin içinde yer almıştır (Metin, 2012:57; BOA, DH.ŞFR. 545/94). 3 Mart 1918'de Brest Litovsk Antlaşması ile Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesi ile Kafkas coğrafyasında oluşan boşluğu Osmanlı Devleti lehine doldurmak ve

¹ Ruşeni Bey, Akdeniz'de bulunan bir ada olan Girit'e bağlı Hanya Vilayetinde 1300 (1884)'de dünyaya gelmiştir. Baba adı Hüseyin Sadi anne adı Seyyide'dir. Hüseyin Sadi Bey İsfakya Bidayet Mahkemesinde kâtiplik görevinde bulunmuştur. Ruşeni Bey'in soyunun T.B.M.M Tercüme-i Hal Kâğıdı örneğinde Kadızade ailesine dayandığı görülmektedir. Kara Harp Okulu'ndan alınan bilgiye göre Ruşeni Bey, 13 Mart 1322 (26 Mart 1906) yılında Erkan-ı Harbiye Yüzbaşısı olarak eğitimini tamamlamıştır. Tercüme-i Hal Kağıdı örneğinde ise mezuniyet tarihi 3 Eylül 322 (16 Eylül 1906) olarak verilmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği. Sicil No. 862.

Azerbaycan'da Türkiye yanlısı bir teşkilatlanma amacı ile Kafkas İttihat ve Terakki Fırkası'nı kurmuştur (Tunaya, 2009: 746-747).

İran ve Kafkasya coğrafyasında Birinci Dünya Savaşı döneminde resmi olarak Osmanlı ordusunun bir mensubu olmamasına rağmen kendi ifadesi ile bir "komiteci" (Tunaya, 2009: 746-747) olarak çalışan Ruşeni Bey, 20 Temmuz 1923'de teşkilatlanma amacıyla bir dönem bulunduğu İran ile ilgili gözlemlerini aktardığı bir konferans vermiştir.

20 Temmuz 1923 Tarihli Türk Ocağı Konferansı ve Bu Konferansa İran ve Türkiye'de Oluşan Tepkiler

Ruşeni Bey, bu konferansta öncelikle İran ve etrafındaki bölgeleri coğrafi olarak tetkik etmiş ve bu coğrafyada yaşayan Türk nüfusunun fazlalığından bahsetmiştir. Bölgede bir Fars Medeniyeti olmadığından bunun Türk Medeniyeti olarak isimlendirebileceği de Ruşeni Bey'in konferansında belirttiği hususlardandır ("İran Hakkında Bir Konferans", 21 Temmuz 1923, Vatan:3; Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 317). Ruşeni Bey, İran coğrafyasından bahisle İran'ın kuzeyinin tümüyle Türk olduğunu, Türklerin bu coğrafyaya Selçuklular ve çeşitli Türk aşiretleri tarafından stratejik yollar üzerine yerleştirildiklerini ifade etmiştir. Türklerin İran'ın en güzel bölgelerinde yaşadığını bu coğrafyanın, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini anlatarak izah etmiştir. Ruşeni Bey'e göre bu üretim faaliyetlerinden hiç biri ile Farisiler meşgul olmazlar, onlar divit, küçük resimler ve oymacılık gibi işlerle meşgullerdir (Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923, 317).

İran ile Anadolu coğrafyası arasındaki mezhebi farklılık Ruşeni Beyin dikkat çektiği bir diğer husustur. " ... Onlar Şii biz Sünni'yiz. Şii yardımcı demektir. "Şii-i Ali" Ali'yi seven Ali'ye yardım eden demektir. Rica ederim bir Türk ve Müslüman tasavvur eder misiniz ki Ali'yi sevmesin?" ("İran Hakkında Bir Konferans", 21 Temmuz 1923, Vatan: 3; Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 317).

Ruşeni Bey'e göre İran İmparatorluğu bir asırdan beri yoktur. İran, İngiltere ve Rusya arasında kalmış bir müstemlekedir. Ona göre; bu müstemleke aynı zamanda bir bataklıktır ve İran'da yaşayan Türklerin bu bataklıktan kurtarılması gerekmektedir ("İran Hakkında Bir Konferans", 21 Temmuz 1923, Vatan: 3; Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 317).

Bu tespitlerden sonra Farsiler hakkındaki eleştirilerinin dozunu arttırarak sözlerine devam eden Ruşeni Bey, şu ifadeler ile Farsileri eleştirmiştir: "Farsın

en yüksek ticareti vatan satmaktır. Bizim Acem dediğimiz kimseler halis Türktürler... Bugün Fars idaresinde yaşayan dört milyon Türk Kafkas Türklerinden daha fena bir şeraid dahilindedir” (Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 317).

Ruşeni Bey’in eleştirilerine hedefinde İranlı din adamları olan Ahundlar da vardır: “Ahundlar Farsın en kahhar ve en kuvvetli silahıdır. Din namına Muhammedi’nin, Kuran’ın mütefekkirler yanlış telakki ettiği şeyler telkin olunmuştur. Sigara, afyon, vesair uyutucu öldürücü zehirler memleketteki insanları bir sürü kadid, müteharrik iskelet haline getirmiştir”(Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 317).

Konferansında İran’daki sosyal yaşam hakkında da bilgiler veren Ruşeni Bey, İran’daki kadınların yaşamından örnekler vermiştir. Üç yaşındaki kız çocuklarına çarşaf giydirildiğini, sekiz yaşındaki kız çocuklarının evlendirildiğini aktarmıştır. Ruşeni Bey’in aktardığı bilgilere göre İran’da boşanma oranları yüksektir ve zührevi hastalıklar da oldukça yaygındır (“İran Hakkında Bir Konferans”, 21 Temmuz 1923, Vatan: 3; Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 317-318).

Fars ırkının yaşam şekli hakkında eleştirel tespitlerini devam ettiren Ruşeni Bey, Farsilerin yalancı bir ırk olduğunu söylemiştir. Ona göre İran’da bulunan Türkler ise faal ve beceriklidirler ve onlara Acem ismi ile hitap etmek büyük bir cinayettir (Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 317).

Ruşeni Bey, Türkler ve Farsiler arasındaki farkları izah ederken, on sene evvel İran’da jandarma teşkilatı yapmak istendiğinde İsveçlilerin silah dağıttıklarını fakat bu silahların Farsiler tarafından satıldığı veya çaldırıldığını Türklerin ise silahlarını asla teslim etmediklerini ifade ediyordu (Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 317).

Konferansta Bakü’nün inkişafının İran Azerilerine de dayandığı belirtilerek Azeriler övülmekte idi. Buna karşın İran Azerilerinin İran’da aşağılandığı, Türkiye’ye geldiklerinde Acem denilerek dışlandıklarından bahisle hükümetin bu tarz bir hitap şeklini yasaklaması gerektiğini söylenmekteydi (“İran Hakkında Bir Konferans”, 21 Temmuz 1923, Vatan: 3; Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923:318).

İran coğrafyasındaki yer isimlerinin Türkçe olması ve İran tarihinde Türklerin ne derece etkin olduğunu örneklerle anlatıldığı konferansta, İran coğrafyasının Türk olduğu ispata çalışılmıştır (Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 318).

Konferanstaki son tespitler ise o günkü İran'ın siyaseti üzerinedir. Ruşeni Bey, İran üzerindeki hedeflerini gerçekleştirmeyi başaran ve onu bir müstemlekeye dönüştüren İngiltere'nin, İran'ı bir silah olarak Türkiye'ye karşı kullanacağını savunmaktadır. Bunlara ek olarak, İran'daki dört milyon Türk'ün işsizlikle boğuştuğunu, Türk kimliklerini ifade edemediklerini ve hatta okuyamadıklarını ifade ederek Türklerden yardım beklediklerini dile getirmiştir (Yeni Mecmua, C. IV, No. 81, 2 Ağustos 1923: 318).

Ruşeni Bey, İran'ın İç Yüzü² adlı eserinin ilk cildinde bu konferansın amacını üç ana başlıkta toplamıştı (Ruşeni, İranın İç Yüzü, 1926: 5).

“Birincisi: Tarihen Ariyen nesline defaatle hâkim olmuş ve şimdiki İran'da müstakil devletler kurmuş olan Türkler, bugün vatanlarında sessiz ve evsiz bir esaret hayatı yaşamaktadırlar. Hâlbuki bu Türkler kendilerini ezen Fars ırkına nispetle kemiyet ve keyfiyetçe faik ve yüksektir. Yani İran heyulası içinde karışmış ve harman olmuş olan dört milyon esir Türk İran'ı benimseyen ve Türkleri Acemleştirmeye çalışan iki milyon Fars'dan adetçe iki kat ziyade olduğu gibi ruh, ahlak, sanat ve ticaretçe de nispet kabul etmez derecede yüksektir. Binaenaleyh Türk âleminde en evvel kurtulmaya namzet olan Türk kitlesi İran Azerileridir. İkincisi: Kardeş zannettiğimiz İran, yedi asırdan beri Türk birliğine mani olmuş menfur bir düşman ve yedi asırdan beri ana baba yurduna doğru inkişaf yolumuzu kesmiş melun bir ateş duvarıdır. Üçüncüsü: Yine yedi asırdan beri af olunmaz bir kusurla şarkı görmeyen ve oradaki kardeşlerini tanımayan Türk ruhu bir inkılâp nefesiyle harekete getirmektedir.”

Fars ırkının aşağılandığı ve Türk birliğinin önünde bir engel olarak görülen İran'ın hedef alındığı bu konuşma hem Türkiye hem de İran'da tepki ile karşılanmıştır.

Ruşeni Bey'in bu konferansı ile hakaret boyutlarında eleştirdiği ülke olan İran'da, 1923 yılında yönetimde, Seyid Ziyaeddin Tabatabai'nin hükümeti bulunmaktaydı. Rıza Han ise etkin bir isim olarak kabinesinde bulunuyordu. Bu iktidar, İngiltere'nin yardımı ile tertiplenen bir darbe sonucunda oluşmuştu. Rıza Han da Savunma Bakanı olarak hükümette yer almıştı. Seyid Ziya başbakan olarak hükümette görev alsa da gerçek güç silahlı kuvvetleri kontrolü altında tutan Rıza Han'ın elindeydi (Cin, 2007: 48).

1921-1923 yılları arasında siyasi çalkantıların sürdüğü İran ve yeni bir devletin temellerinin atıldığı Türkiye arasındaki ilişkiler, çok yakın olmamakla

² Bu eser el yazması olup Ruşeni Bey tarafından 1926 yılında kaleme alınmıştır. Eser dört ciltten oluşmaktadır.

beraber, geliştirilmeye çalışılıyordu. Ankara Hükümeti'nin ilk İran büyükelçisi Muhittin Akyüz, 1922 Sonbaharında göreve atanmıştır. İlişkilerin samimi bir düzeyde gelişmesiyle iki halk ve yönetim arasında karşılıklı jestler yapılmıştır. Muhittin Akyüz'ün daimi büyükelçi olarak Tahran'a atanmasının akabinde İran Hükümeti, Aralık 1922'de İstanbul sefirini Ankara'ya atamak istemiş bu da krize sebep olmuştur. Hariciye Vekâleti Vekili Hüseyin Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya yazmış olduğu bir raporda İran'dan gönderilen telgrafta bulunan Osmanlı Hükümeti unvanının kabul edilemeyeceğini ve adı zikredilen sefirin, İstanbul Hükümeti nezdinde görev yapan sefir olduğu bildirilmiştir (Şimşir, 2001:415-419). İtimatnamede geçen "Osmanlı Hükümeti" unvanının düzeltilmesi ve sefirin Ankara Hükümeti nezdinde görevlendirilmesi, şeklinde yazının düzeltilmesi gerektiği İran'a hatırlatılmıştır. Görüşmeler sonucunda Mümtazüddeve, Ankara'ya sefir olarak atanmıştır (Vakit, 5 Temmuz 1922).

Bununla birlikte, Milli Mücadele Dönemi'nde İran hükümetinin Aralık 1922'de Ankara'ya daimi elçi olarak "Osmanlı Hükümeti" sıfatıyla İstanbul büyükelçisini atamaya çalışması, 1923 yılının sonbaharına kadar çözümlenememiş bir sorun olarak iki ülke ilişkilerini gerginleştirmekteydi (Cin, 2007: 145).

İki ülke arasındaki ufak çaplı bu gerginlik sonrasında, Ruşeni Bey'in Türk Ocağı'nda yaptığı İran'ı tahkir eden konuşma nedeni ile de bir gerilim yaşanmıştır. 22 Eylül 1923'te İran Sefiri, İran'ın toprak bütünlüğü aleyhinde cümlelerin sarf edildiğini, İran bayrağına paçavra denilerek hakarete bulunulduğunu gerekçe göstererek hükümeti namına bir protestoda bulunmuştur. İran Sefiri, aynı zamanda bu hadisenin Türk Ocağı'nda cereyan etmesini ve Türk Ocakları Başkanı olan Hamdullah Suphi Bey'in bu konferansta bulunmasını da teessürle karşıladığını söylemiştir (BOA. HR. İM, 20/35).

İran cephesinde Türk Ocağı konferansına verilen resmi tepki böyle iken Türk resmi makamları ve Türk Ocağı yetkilileri de konferansı eleştirmişlerdir. Ruşeni Bey, İran'ın İç Yüzü adlı eserinde kendisine yöneltilen eleştirileri şu şekilde ifade etmiştir: *"Konferansım birçok asırların kirli ünfiyelerini ve kalın toz tabakalarını yırttığı için efkâr-ı umumiyede bir infilak tesiri yaptı. En büyük Türkçüler bile beni taşkın bir inkılâp yapmakla itham etmeye kalktı. Ertesi gün Türk Ocağı heyet-i idaresi kendisine yakıştırmadığım korkak bir ruh ile gazetelere bir tebliğ verdi ve Acemlere hoş görünmek için kendisini konferansından tenzihe çalıştı. Muhterem dostum Hamdullah Suphi (Tanrıöver)*

Bey bile bu şiddetli hareketimle siyasi bir hata işlediğime zahip oldu. Müşarünileyhi ikna için tam yirmi dört saat kendisine aşk ve inkılâp nutku dökmeğe mecbur oldum. Hala o vakit işbaşında bulunan Heyet-i Vekiliye Reisi Hüseyin Rauf Bey İran sefaretinin protestoları üzerine Hariciye Mümessili Adnan Bey'den aldığı telgraflar ile makamında nezaketini unutarak taşkın bir tehdit ile feveran gösterdi” (Ruşeni, 1926: 6).

İran'da, tarih araştırmaları ile tanınan Kaveh Bayat, Ruşeni Bey'in bu ifadelerini doğrulamakla beraber İran Hükümeti'nin tepkisi ile Türk makamlarının olaya tepki verdiklerini, İran Dış İşleri Arşivi'nden edindiği belgelere dayandırarak anlatmaktadır. Bu belgelere göre, İstanbul'da İran Hükümetinin temsilcisi olarak bulunan İshak Han Mufakhammüddeve, Ankara Hükümeti'nin İstanbul'daki temsilcisi Adnan (Adıvar) Bey ile görüşerek Ruşeni Bey'in tutuklanmasını istemiş ve Ankara Hükümetinden özür beklediklerini bildirmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra İran temsilcisi Mufakhammüddeve, beklenen özrün gerçekleşmemesi halinde Ankara'ya yolculuğunu iptal edeceğini söylemiştir. Nihayetinde Adnan Bey, İran Büyükelçiliği'ne gelerek özürlerini bildirmiştir (Bayat, 1386: 34-36).

Bu hadise sonrasında İran Sefareti'nin hazırladığı raporlarda, öncelikle gazetelerde, Osmanlı ve Türklerin abartılı şekilde övülmesinden kaçınılması tavsiye ediliyordu. Bu şekilde belki de Pantürkizm'in önünün alınması amaçlanmaktaydı (Bayat, 1386: 36).

Ruşeni Bey'in Türk Ocağı'nda İran'a yönelik yaptığı çağrı her ne kadar Türk Hükümeti'nin resmi fikrini yansıtmasa da, İran'da küçümsenmeyecek ölçüde bir kaygı yarattığını söylenebilir. Bununla birlikte Ankara Hükümeti ve Mustafa Kemal Paşa'nın şahsından kaynaklı bir tehdit algısının tam olarak var olmaması ile beraber İranlıların gelecek için taşıdığı kaygıyı, Rıza Şah'ın Tahran Ataşemiliteri Binbaşı Hüsamettin (Tugaç)'e söylediği şu sözlerden anlamaktayız:

“..Öyle zannediyorum ki Türkiye'nin İran Azerbaycanı'nda gözü vardır. Burasını almak ister.. Evet, Azerbaycan halkı Türktür. Türkiye bunu ihmal edemez. Vakia, şimdiki Türkiye böyle bir politika gütmüyor. Mustafa Kemal Paşa çok akıllı bir zattır. Fakat kendisinden sonra Türkiye yine eski İttihat-Terakki hükümetinin siyasetini benimseyebilir. Görüyorum ki demiryolu inşaatınız iki koldan Azerbaycan'a doğru yönelmiştir. Gerektir ki Türkiye er geç Azerbaycan'ı alsın” (Çetinsaya, 2000:783-784).

Rıza Şah'ın geleceğe yönelik olarak taşıdığı bu endişeler yanında İran basınında Ruşeni Bey'in konferansını, İngiltere ve Türkiye'nin yakınlaşması ile oluşan büyük bir tehdit olarak değerlendiren makaleler de çıkmaktaydı.

Mihan Gazetesi'nde, İranlıların, Birinci Dünya Savaşı sırasında hem İslam Birliği davasında hem de Mustafa Kemal Paşa'nın galip gelmesi esnasında Gazi Paşa'nın resimleri ile her yeri süslemiş olduklarını ve Sünni- Şii ayrımını göz ardı ederek İslam Birliği fikrini destekledikleri ifade edilirken bu birlik fikrinin Türk Birliği fikrine dönüşmesi eleştiriliyordu. Mihan'a göre, Türk Birliği fikrinin tarihi köklerinin bulunmasının yanında İngiltere ve Türkiye'nin Lozan'da anlaşması ve Kemalistlerin Ruslar ile olan ilişkilerinin zayıflaması bu yeni konjonktürü beraberinde getirmiştir. Bunun yanında Musul ve Mezopotamya arasındaki bölge konusunda Türkiye ve İngiltere'nin gizlice anlaştığı ve İngiltere'nin Mezopotamya bölgesinde Şii din adamlarını kapı dışarı koyduğu iddia ediliyordu. İşte tam bu noktada Mihan, Türkiye'de bulunan İranlılara karşı baskının arttığı ve İran vatandaşı olmaya devam ederlerse İran'a dönmek zorunda bırakılacaklarını ileri sürerek İran'a karşı Ortadoğu coğrafyasında büyük bir tehlikenin oluştuğu tezini güçlendiriyordu (Bayat, 1386: 37-38). Bu ifadelerde ilgi çekici olan nokta Mihan Gazetesi'nin, tıpkı Ruşeni Bey'in İranlıları İngilizlere hizmet etmekle suçlaması gibi, Türkleri İngilizlerle işbirliği yapmakla suçlamasıdır. Temelsiz ve abartılı iddiaların bir diğeri ise Ruşeni Bey'in konferansında sunduğu fikirlerin Türk hükümetinin görüşlerini yansıttığı idi (Bayat, 1386: 38). Bu ifadelerle Türkiye'den gelen tehdit hakkında korkunç bir tablo ortaya koyan Mihan, İran'ın en tehlikeli düşmanının üç bin yıl önce Türkler olduğunu ve bugün yine düşmanlığa başlayan Türklerin Feridun, Rüstem, Keyhusrev ve Nadir Şah'tan yedikleri kılıç darbelerini bir daha tazeleyerek yenilmeye mecbur olduklarını söyleyerek hamasi ifadeler kullanmıştır (Bayat, 1386: 38).

Mihan Gazetesi'nde Ruşeni Bey ve Türkiye'ye karşı yayınlanan makaleler bununla sınırlı kalmamış ve kullanılan ifadeler eleştiri boyutunu aşarak hakaret boyutuna geçmiştir. Ebu Talb-i Şirvani, kaleme aldığı makalelerde Osmanlı İmparatorluğunun kökünün Abbasi Halifelerinin sarayında bulunan gulam (köle) ve gulam çocuklarına dayandığını, Türklerin eşkiyalık ve kan dökme adetlerine sahip olduklarını, Osmanlı ile komşu olması nedeniyle İran'ın medeniyette geri kalmış olduğunu ifade ediyordu (Bayat, 1386: 39).

Ruşeni Bey'in konferansı ile başlayan ve hakaret boyutlarına varan bu tartışmalar, Birinci Dünya Savaşı sırasında toprakları büyük güçlerin operasyon sahasına dönüşen İran'ın yeniden bir işgalle karşılaşma ihtimaline ve Pantürkizm'e verilen bir tepki idi. Aslına bakılırsa Pantürkizm fikri, Kuzey Azerbaycan'da bir ölçüde kendine taraftar bulmuşken, Güney Azerbaycan topraklarında Türk ordusunun fiili olarak İran'da bulunduğu Birinci Dünya Savaşı döneminde dahi kendine yandaş bulamamıştı.

Ekim 1917'den sonra Bakü'de bulunan Müsavatçılar, Kafkasya bölgesinde Müslümanların yaşadığı yerleşim yerlerinde hâkimiyet kurmayı hedeflerken bir yandan da İran'da bulunan Azeri liderleri kendi birliklerine dâhil etmeye çaba sarf ediyorlardı. Nitekim bu amaçla Ekim 1917'de Tebriz'e giden Müsavatçılar; yörenin ileri gelenlerinden, İran'dan ayrılıp Bakü'ye katılmalarını talep ettiler. Ancak Azeri Demokratlar bu talebi reddettiler. Dahası Bakü'de bulunan İran Demokrat Partisinin yerel şubesi, 1918'de yayınladıkları gazete ile Azeri kimliğini değil İran ulusal kimliğini ön plana çıkaran bir yayın politikası izledi (Atabakı, 2010:133-134).

İran Azerbaycan'ı üzerinde etki göstermeyen bir diğer teşebbüs, 1918'de Osmanlı ordusunun ikinci kez Bakü'ye girmesinden sonra Yusuf Ziya Bey'in Tebriz'de kurduğu Pantürkist Parti ve Azerbaycan isimli gazete idi. Ancak Tebriz'deki Osmanlı ordusunun, bölgenin en önemli siyasi oluşumu olan Demokratlarla anlaşamamaları hatta liderleri Muhammed Hiyabani'yi tutuklayarak Kars'a sürgüne göndermeleri bölgedeki Osmanlı karşıtlığını arttırmıştır (Atabakı, 2010:133-134).

1923 yılından bakıldığında çok uzak bir geçmişte yaşanmayan bu hadiseler, Ruşeni Bey'in İran Azerbaycan'ında hala Pantürkist fikirlerin karşılık bulacağını düşünmesi ve saldırgan bir dil ile bunu yapmasının, İran Azerileri tarafından neden tepki ile karşılandığını açıklamaktadır.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşanan bu gelişmelere atıfta bulunan bir diğer isim Ali Sadık-ı Tebrizi'dir. Ali Sadık-ı Tebrizi, İranlıların Osmanlılarla hemdil ve arkadaş olarak Birinci Dünya Savaşı döneminde İslam'ı korumak adına canlarını feda ettiklerini, Türklerin kederlerine ortak olduklarını, zaferlerini kutladıklarını söyleyerek, bunlara rağmen ortaya çıkan bu yeni söylem için teessüflerini ifade ediyordu. Türkiye'de bulunan İran tebaasına tehditler savrulmasını Müsavatçılığın kalıntıları olarak değerlendiriyordu (Bayat, 1386: 41). Türkleri Moğolzadeler olarak nitelendiren Tebrizi, onları İranlı ve Azerbaycanlıların kanını binlerce yıldır içmekle suçluyor, İstanbul'da

bulunan İranlılar hakkında uygulanmak istenilen muamelenin yüzde birinin dahi Rus Çarlığında görülmediğini iddia ediyordu. Türkçenin Moğollar tarafından cebren öğretildiği ise Tebrizi'nin bir başka iddiası idi (F. Ş, "İranlı Kardeşlerimize 1" Varlık, 29 Ekim 1923).

İran gazetelerinde Türk Ocağı'ndaki konferansa verilen tepkiler böyle iken Türk basınında da Ruşeni Bey'in fikirleri aleyhinde, Fahrettin Şevket tarafından Sarıkamış'ta yayımlanan Varlık gazetesinde kaleme alınmış iki makale bulunmaktadır. Makalenin ilkinde Fahrettin Şevket, Ruşeni Bey'in ifadeleri nedeni ile İran'ın aydın sınıfının Türkiye aleyhine bir tavır aldığını ifade etmekteydi. Ruşeni Bey'in şahsi kini³ ile zikrettiği sözlerin ve özellikle milli ahlaklarının eleştirilmesinin İran Türklerini kazanmak bir tarafa uzaklaştırdığını iddia eden Fahrettin Şevket, Farsilerin layık olduğu mevkiinin İran Türklerinden aşağı görülemeyeceğini belirtmekteydi (F. Ş, "İranlı Kardeşlerimize 1" Varlık, 29 Ekim 1923).

Fahrettin Şevket'in ikinci makalesi ise Tahran gazetelerine cevap niteliğindeydi. Yeni Türk Devletinin istila peşinde olmadığı, İranlıların eski dönemlerdeki vesvese ve yanlış anlamalarını bir tarafa bırakmaları gerektiği makalede öne sürülen fikirlerdi. Birinci Dünya Savaşı esnasında Irak'ın kaybedilmesinde İran'ın savaşa katılmayarak mesuliyeti olduğu ve sınır meselelerinde de İran'ın haksız olduğu ise Fahrettin Şevket'in İran Devletine yönelik eleştirileriydi (F. Ş, "İranlı Kardeşlerimize-2" Varlık, 1 Kasım 1923).

Fahrettin Şevket'in bu satırlarına, Mihan Gazetesinde Ali Sadık-ı Tebrizi tarafından cevap verilmiştir. Ali Sadık-ı Tebrizi'ye göre Birinci Dünya Savaşı'nda İran, Rus ve İngiliz tehditlerine ve İran'da bulundukları askeri varlıklarına karşın, dini duygularla hareket edip Osmanlı'nın yanında olmuş ve jandarması ve mücahitlerinden 20.000 kişinin hayatını feda etmiştir (Bayat, 1386: 43). Fahrettin Şevket'in İran'da yaşayan Türkler ve Farsilerin yalnızca dil hususunda ayrıştıklarını ifade eden sözlerine ise Azerilerin Türkçe'yi Moğollardan kalma bir dil olarak gördüklerini ve eğitim müfredatından kaldırtmak istediklerini söyleyerek yanıt veriyordu. Türk kimliği üzerine

³ Fahrettin Şevket, Ruşeni Bey'in "şahsi kini" ifadesini kullanırken, onun İran'da bulunduğu dönemde tutuklanması hadisesini kastetmektedir. Nitekim Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu konu ile ilgili bir belge de bulunmaktadır. Bu belgeye göre, Ruşeni Bey'in İran polisi tarafından parasının çalındığına ve tutuklandığına dair beyanı esas alınarak, İran makamlarından bilgi istenmiştir. İran Sefareti ise Ruşeni Bey'in şüphe uyandıran davranışları nedeniyle bu hadisenin gerçekleştiğini ve Ruşeni Bey'in beyan ettiği miktarda bir paraya el konmadığını belirtmişlerdir (BOA. HR.İM. 99/10).

Türk Ocağı'nda İran'a Yönelik Pantürkist Bir Konferans ve Bu Konferansın Akisleri

ifadeleri bununla kalmayan Ali Sadık-ı Tebrizi “ Ben Tebrizliyim ama Türk değilim ve Tebrizli olduğum için iftihar ettiğim kadar Tebriz'i Türk bilenlere itiraz ediyorum” diyerek İran'daki Türk kimliğini topyekûn reddeden ifadeler kullanıyordu (Bayat, 1386: 44).

Sonuç

Ruşeni Bey'in Türk Ocağı konuşması, İran'da tepki ile karşılanmış ve Pantürkizm fikrine bir derece olsun katkı sunmak bir tarafa; İran ulusal kimliğini öne çıkaran, Pantürkizmi ve hatta Türk kimliğini kınayan söylemlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hem Ruşeni Bey hem de onun aleyhinde yazılar kaleme alan İranlı yazarlar, abartılı bir kaygı ile komşu oldukları devleti suçlamış ve hatta geçmişten örnekler vererek hakaret boyutlarında ifadeler kullanmışlardır. Ancak elbette resmi bir görevi bulunmayan Ruşeni Bey'in konferansı Türk Hükümeti nezdinde de bir değer görmemiş ve İran ile olan resmi münasebetler üzerinde uzun soluklu olarak olumsuz bir tesir bırakmamıştır. Nihayetinde 1926 yılında İran ve Türkiye arasında Güvenlik ve Dostluk Anlaşması imzalanmış, 1934 yılında İran Şahı Rıza Pehlevi Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO);3844/288240.

Dahiliye Şifre Evrakı (DH.ŞFR); 451/34, 457/36,545/94.

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM);20/35.

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM);99/10.

İrade-i Harbiye (İHB); 169/32.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği,Sicil No. 862.

Sürelî Yayınlar

Yeni Mecmua, Cilt 4, No.81,(2 Ağustos 1923).

Vakit, (5 Temmuz 1922).

Araştırma Eserleri

ATABAKI, T. (2010), “Pantürkizm ve İran Milliyetçiliği” **İran ve Birinci Dünya Savaşı Büyük Güçlerin Savaş Alanı**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, ss. 125-140.

BAYAT, K. (1386), **Pantürkizm ve İran**, Tahran.

CİN B.(2007), **Türkiye- İran İlişkileri (1923-1938)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara.

ÇETİNSAYA, G.(Kasım 2000), “Milli Mücadele'den Cumhuriyet'e Türk-İran İlişkileri 1919- 1925”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. XVI, S. 48, ss. 783-784.

F.Ş, “ İranlı Kardeşlerimize-1”,(29 Ekim 1923), Varlık.

F.Ş, “İranlı Kardeşlerimize-2”, (1 Kasım 1923), Varlık.

“İran Hakkında Bir Konferans”, (21 Temmuz 1923), Vatan.

METİN, B. (2012), **Birinci Dünya Savaşında İran Coğrafyasında Etnik, Dini ve Siyasi Nüfuz Mücadeleleri**, Berkan Yayınevi, Ankara.

ŞİMŞİR, B. N. (2001), **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C. II, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara.

TUNAYA, T.Z. (2009), **Türkiye’de Siyasi Partiler**, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul.

YAZICI, S. (2012) “Edirne Ayaklanması (1908)”, **Uluslararası Edirne’nin Fethi’nin 650. Yılı Sempozyumu Bildiriler Kitabı (4 - 6 Mayıs 2011)**, Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Edirne, ss. 329-339.